

Serpil Sancar

Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar

İletişim, 2014, 339 sayfa, 3.basım

ISBN 9789750510977

Modernleşme ekonomide, siyasette ve kültürde yeni olana, değişime ve farklılığa vurguda bulunur. “Batı” ülkelerini merkez alsa da modernleşme, yaşandığı her ülkede farklı dinamiklerle gelişir; bu nedenle Türk modernleşmesi de kendine özgüdür. Serpil Sancar, “Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar” adlı çalışmasında, Türk modernleşmesini feminist perspektiften inceliyor. Sancar, Türkiye tarihinde kadınların yeri ve önemine dair araştırmaların 1930’larda sona erdiğini ve elimizde erken modernleşmenin tamamlandığı 1940 ve 1960’lı yıllara dair güvenilir verilerin bulunmadığını belirtiyor. Onun amacı, anılan dönemde Türkiye’de kadınların modernleşme arzuları ve kadın-erkek eşitliği anlayışının nasıl bir gelişme gösterdiğini açıklamaktır. Araştırma, dönemin günlük gazeteleri temel alınarak gerçekleştirilmiş. Ancak Sancar bu dönemi anlamak için Türk erken modernleşmesinin de anlaşılması gerektiğini belirterek, çalışmasının boyutlarını ilk dönemi de içine alacak şekilde geliştirmiş.

Sancar’a göre, Türkiye’nin erken modernleşmesi, ülkenin modernleşmesini sağlayacak bir ulus devlet kurarak, yeni devletin ilkelerinin öğretilmesi ve uygulanmasını sağlamak üzere modern aileler aracılığıyla rol modelleri oluşturmaya dayanır. Zira milliyetçi muhayyilede ülke, erkeğin reis olduğu bir ailedir ve kadınlar da ulusun anneleri olarak doğal/biyolojik mekanizmalarla ele alınır. Vatan ana ile özdeşleştirilir, vatanın kaybı şeref ve saygınlığın kaybı anlamına gelir. Bu

düşüncede kadının rolü vatana hayırlı/yararlı evlatlar yetiştirmekle sınırlanır.

Kitabın birinci bölümünde erken endüstrileşmiş toplumlarda 19. ve 20. yüzyıllarda yaşanan modernleşme süreçlerinde, milliyetçi siyasetin cinsiyet farklarını nasıl oluşturduğu inceleniyor. Endüstrileşerek modernleşen ülkeler ile uluslaşarak modernleşen ülkeler arasında yaşanan farklılıklar bu bölümde irdeleniyor. Sancar, Batı, Osmanlı ve erken Türkiye feminizmlerini incelerken, milliyetçilik ve feminizm arasındaki ilişkiye değiniyor. Erken endüstrileşen toplumlardan başlayarak erkeğin kadından ayrı tutulması stratejisinde, dinin ve kapital sermayenin siyaseti nasıl şekillendirdiğinin incelendiği bu bölümde, ilgili süreçleri yaşayan farklı sınıflardan kadınların özgürleşme mücadelesi anlatılıyor. Uluslaşma süreciyle el ele giden milliyetçilik ve kapitalizm, kadınları özel alanda tutmanın stratejilerini oluşturmuş ve kadınların kamusal alanlarda varlığını kısıtlamıştır. Yazar, Avro-Amerikan ulus devletlerinde feminist hareketler ile milliyetçilik arasında ilişkinin sınırlı olduğu tespitini yapıyor. Çünkü bu ülkelerde milliyetçi hareketler, ulus kurma nosyonundan uzaktır; faşizm, emperyalizm, militarizm gibi ulus devletin baskıcı karakterleri ile uyuşmuş, bu yönü ile kadın hareketleri ile bağ kuramamıştır. Kadınlar, kurulan demokrasiler çoğulcu nitelikte geliştiğinde, ulusal siyasete daha kolay katılıp, kadın odaklı çalışmalardaki hedeflerine daha rahat ulaşır.

Kitabın ikinci bölümünde yakın dönem feminist çalışmaların okunması suretiyle, geç Osmanlı ve erken Türk modernleşmesi, uluslaşma süreci temel alınarak inceleniyor. Bu bölümde Türkiye'nin yaşadığı endüstrileşme ve uluslaşma serüveni, komşu coğrafyalarla karşılaştırılıyor. Zira eş zamanlı yaşanan dönüşümler, birbirlerini tarihsel açıdan da etkilemektedir. Sancar bu karşılaştırmayı “yeni modern kamusal iletişim araçları” diyerek adlandırdığı dergi, gazete ve roman incelemelerine dayanarak geliştiriyor. Geç Osmanlı, sonrasında erken Cumhuriyet yazarları, dönemin yegâne iletişim aracı olan yazılarında muasır medeniyet, milli kültür ve insan doğasından bahsederken, dolaylı olarak hep kadınları konu alırlar. Sancar, bu erkeklerin, ülkenin geri kalmışlığının üzerinde düşünürken, modern

toplumsal alanda kadınların yokluğunun farkına vardıklarını ve bu gidişe dur demenin gerekliliği hissettiklerinden kadınların modernleştirilmesi için çaba gösterdiklerini belirtiyor. Kadınların kurtarıcısı olan erkekler, onları eğiterek toplumsal hayata katacaklar ancak onları eşitleri olarak kabul etmeyeceklerdir. İslamcı ya da Türkçü oluşlarına göre erkekler, kadınların kurtuluşu için farklı reçeteler ileri sürerken, Osmanlı kadınları da feminizme yakınlık ya da uzaklıklarıyla, çıkardıkları dergiler ve kurdukları derneklerle, kadınların özgürlüğü için mücadele etmişlerdir. Modernleşme sürecinde kadınların giyim kuşama, modernliğin önemli bir göstereni olarak muhafazakâr ya da ilerici düşünen yazarların tümünde önemli bir yer tutar. Dönemin ilerici kadın yazarı Sabiha Sertel gibi Mustafa Kemal de, kadınların giyimlerinde iffetlerini ve faziletlerini koruyarak, toplumsal alanda var olmaları gerektiğini söyler. Osmanlı'da kadınların hakları ulusa faydalılıkları ve aileye hizmet ettiği ölçüde tartışılır. Modern Türk kadını kimliği de Osmanlılığın bir devamı olarak eşit vatandaşlık statüsünü içermemiş, yeni rejim, devlet yönetimi kadrolarında tek bir kadına yer vermemiştir. Türkiye Cumhuriyeti kadınlara Türk modernleşmesinin sembolü olarak modernliğin vitrini vazifesini yükler. Kadının Türk modernleşmesinde sembolleştirilmesi, erkek odaklı toplumsal cinsiyet normlarının milliyetçilik ve muhafazakârlıkla birleştirilmesinde etkili bir rol oynar. Bu iki yakınlaşmanın bedeli, kadın kimliğinin muhafazakâr ideolojiye terk edilmesi ve eşit vatandaş olarak kadın tanımının yapılmayıp, kadın sorununun günümüze taşınması olur. Cumhuriyetin kurucu erkekleri kadınları ve buna bağlı olarak aileyi hem kendi arzularına göre, hem de yeni kurulan devletin gereksinimlerine göre tanımladılar. Buna göre kadınlar, eğitim alabilir ancak bakım hizmetleri veren öğretmenlik, hemşirelik gibi işlerde çalışabilirler. Bir kadın için en önemli olan öncelikle ailedir. Aileyi eğitilmiş analar kurmalı ve iyi evlatlar yetiştirmelidir. Dönemin kadın yazarları da benzer bir tahayyül içindedir; modern toplum için erkeklerin değişmesi yerine, kadınların eğitilmesinin ve modern yaşama uyum göstermesinin yeterli olacağı kanaatindedirler.

Sancar ikinci bölümde, erken modernleşme dönemi Türk edebiyatını da incelemektedir. Modern ulus şekillenirken devlet, ordu ve ekonomi eril bir nitelik taşımış, bu alanlar akılla ilişkilendirilmiştir. Bir yandan Batı'ya yetişmek, onunla benzeşmek istenirken, Batı'dan farklı oluş ise milli kültür alanına havale edilir. Bu alan, duyguya dayalı dışıl alandır. Milli kültür gelenek, giysi, renk, aile ve ev hayatıyla simgelenir. Doğal olarak dönemin edebiyatında modern/batılı kadının nasıl olması gerektiği temel temadır. İstenen, özet olarak aile sınırını ana sınır olarak belleyen, alafangalığa kaçmayan, müsrif olmayan, erkeklerle gerektiğinde dayanışma kuran, kocasına sadık, iradeli, aşkını ve eşini seçebilen, vatani için her şeyi yapmaya hazır, modernleşme yolunda her tür üretimi yapan, anlamsız hürriyet istemeyen, erkeğe muhtaç olmayan kadındır. Osmanlı'dan devralınan gelenekle kurulan Cumhuriyet dönemi edebiyatında da kadınlar, kişisel ilişkilerin var olduğu özel alanda tanımlanırlar. Cumhuriyetin kuruluşunda eşit haklar için mücadele eden öncü kadınlar –Halide Edip, Nezihe Muhittin vb.- oyun dışı bırakılıp, yerine Afet İnan gibi kamusal rol modeli kadınlar yaratılır. Aynı süreçte feminizm kavramı, milli kadın hakları kavramı ile yer değiştirir.

Kitabın özgün olan üçüncü bölümünde yazar, aile odaklı modernleşmenin muhafazakâr modernlikle birleştirildiği 1945 ile 1965 arası dönemdeki Hürriyet, Cumhuriyet, Milliyet ve Zafer gazetelerini taramıştır. Sancar gazete yazılarında siyasal alan, evlilik, cinsellik, eğitim, iş yaşamı gibi başlıklarda kadınlarla ilgili yayımlanan yazıları inceler. Cumhuriyet'in erken döneminde yaşanan asrılık ve modernlik arasındaki çelişki, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde muhafazakârlık, milliyetçilik lehinde dönüşüme uğrar. Bu nedenle Sancar, gündelik hayatın bir yansıması olarak incelediği gazetelerde, orta sınıf yaşamları hedefleyen aile odaklı modernleşmenin farklı ideoloji ve kültürel taleplerle nasıl uzlaştırıldığını inceler. Yazara göre Osmanlı- Türk modernleşmesi, kadınların kamusal yaşantıdaki giderek artan varlığına ilişkin kaygının tarihidir. “Geçmişten kopmadan yaratılan yeni kadın” nasıl olmalıdır sorusu, dönem yazarlarının temel endişesidir. Endişeyi giderecek en önemli adım, kadınların cahil anne olarak kalmalarının önüne geçmek, yani kadınları eğitmektir. Modern aileler eğitimle inşa

edilmek istendiğinden, yeni kadının mimarı olarak ailenin yerini okul alır. Ders kitapları modern ailenin nasıl olması gerektiğine göre yeniden düzenlenir, ancak tüm içeriklerde kadının görevi, çocuklarını daha iyi yetiştirmek için kendisini geliştirmesi üzerine kurulur. Gazeteler, kadınlara verilen ideal eş, evlilik ve ev dekorasyonu fikirleriyle doludur. 1960'lı yıllardan itibaren kadınların gazetelerde görünürlüğü artar.

Sancar, feminist bir siyaset tarihini 1965 yılına kadar incelemiştir. 1980'li yıllara kadar eril Cumhuriyet politikaları gerçek anlamda eleştiriye tabi tutulmadığı için, günümüzde hâlâ kadının yeri konusu tartışıyoruz. Tarihin yalnızca erkeklerin yapıp ettiklerini yazan, yücelten, kayda alan bir alan olmasına itiraz etmek istiyorsak, bu tarihi kadınların gözünden de anlatabilmeliyiz. Serpil Sançar günümüzü anlamak için geçmiş feminist bir tarih açısıyla yeniden okumamızı sağlarken, akıcı üslubuyla feminist literatürü zenginleştirmektedir.

Şahinde Yavuz
Karadeniz Teknik Üniversitesi